

Suvažiavimo metu veikė didelė knygų paroda. Nemažas standas buvo skirtas ir Lietuvos TSR bei Latvijos TSR filologų darbams – akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“, akademinėms latvių ir lietuvių kalbų gramatikoms, lietuvių ir latvių tautosakos rinkiniams, A. Uozuolo, Z. Zinkevičiaus monografijoms ir kt. Baltistikos problemoms skirtų leidinių buvo ir kai kurių užsienio šalių stenduose. Antai Federatyvinės Vokietijos respublikos stende vienas pagrindinių eksponatų buvo penkiatomis M. Nydermano Fr. Brenderio, A. Seno, A. Salio lietuvių-vokiečių kalbų žodynas bei A. Kuršaičio lietuvių-vokiečių žodyno pirmasis tomas. Skandinavijos slavistų stende, gal būt, pats reikšmingiausias eksponatas buvo Kr. S. Stango „Lyginamoji baltų kalbų gramatika“. Atskirame „tarptautiniame“ stende, kuriame buvo eksponuojami įvairių šalių leidiniai, specialiai skirti VI Slavistų suvažiavimui, buvo galima matyti ir „Lietuvių kalbotyros klausimų“ X tomą („Baltų ir slavų kalbų ryšiai“) bei „Baltisticos“ IV tomo 1 sąsiuvinį.

Tiesiogiai ar netiesiogiai baltistikos problemas liečia nemaža pranešimų, neskaitytų suvažiavimo metu, tačiau paskelbtų suvažiavimui skirtuose leidiniuose. Šių darbų tarpe norėtusi atkreipti ypatingą dėmesį į maskviečio kalbininko Viačeslavo Ivanovo pranešimą, skirtą indoeuropiečių veiksmažodžio istorijos klausimams („Отражение двух серий индоевропейских глагольных форм в праславянском“, – „Славянское языкознание“, Москва, 1968, p. 225–276).

Suvažiavimo metu senasis Prahos Karlo universitetas pagerbė keturis slavistikai ir apskritai filologijos mokslui labai daug nusipelnčius mokslininkus – Vladimirą Georgijevą (Bulgarija), Vitoldą Doroševskį (Lenkija), Romaną Jakobsoną (Jungtinės Amerikos Valstijos) ir Viktorą Žirmunskį (Tarybų Sąjunga), suteikdamas jiems garbės daktarų vardus. Pagerbimo ceremonijos vyko be galo iškilmingai – su vargonais, procesijomis, to-

gomis ir kitais tradiciniais senojo universiteto atributais.

Suvažiavimo dienomis teko patirti, kaip įvairių šalių atstovai domisi mūsų filologų darbais, kaip jie gerai vertina akademinį Lietuvių kalbos žodyną, gramatiką, „Baltisticos“ žurnalą, atskirų kalbininkų monografijas.

VI Tarptautiniame slavistų suvažiavime iš mūsų respublikos, be akad. K. Korsako, dalyvavo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto moksliniai bendradarbiai Simas Karaliūnas, Algirdas Sabaliauskas ir Vilniaus Pedagoginio instituto dėstytoja polonistė Ana Kaupuž.

VII Tarptautinis slavistų suvažiavimas įvyks 1973 metais Varšuvoje. Tikėkimės, jog ir jame baltistika atras prideramą vietą, nes jau susidarė beveik šimtmetinė tradicija – kur klesti slavistika, visuomet atsiranda palanki dirva ir baltistikai. VII Varšuvos slavistų suvažiavimui baltistams jau reikėtų pradėti ruošti dabar – suintensyvinti baltų ir slavų santykių tyrinėjimą, numatyti pranešimų tematiką. Ruošiantis naujam tarptautiniam slavistų suvažiavimui, labai teigiamą vaidmenį turėtų suvaidinti Tarptautinės komisijos baltų ir slavų santykiams tyrinėti plenarinis posėdis, kurį, Tarptautinio slavistų komiteto nutarimu, pageidaujama sušaukti Tarybų Sąjungoje dar prieš VII slavistų suvažiavimą.

A. Sabaliauskas, S. Karaliūnas

Lietuvių kalbos atlaso rengimo klausimai

Viena jauniausių lietuvių kalbotyros šakų yra lingvistinė geografija. Publikuotus šios srities darbus iki šiol sudarė tik negausūs įvairiuose respublikos moksliniuose leidiniuose pasirodę straipsniai, kuriuose duotas vienas kitas žemėlapis išryškino atskirų lietuvių kalbos gramatikos ar leksikos reiškinių geografiją, prisidėjo prie jų kilmės tikslesnio nušvietimo. Pastaraisiais metais svarų indėlių

į šią kalbotyros šaką įnešė Z. Zinkevičiaus knyga „Lietuvių dialektologija“ (Vilnius, 1966). Šios knygos priedas – 75 kalbiniai žemėlapiai – yra tarytum pirmasis lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių atlasas (fonetikos reiškiniams skirta 73 žemėlapiai).

Tačiau tolesnė lietuvių kalbotyros raida ir apskritai kalbos mokslas kelia kur kas didesnę uždavinį – parengti kiek galima pilnesnį lietuvių kalbos atlasą, be fonetikos, apimantį ir kitas kalbos sritis: morfologiją, sintaksę, leksiką. Keliolika metų trukęs šio atlaso medžiagos rinkimas iš esmės yra baigtas: pagal 1950 m. sudarytą „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programą“ Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute sukaupia apie 650000 kortelių kartoteka (su atsakymais į įvairius fonetikos, gramatikos ir leksikos klausimus). Jau pradėtas ir šios kartotekos kalbinių duomenų kartografavimas. Tas darbo etapas yra vienas iš sunkiausių ir kelia ne mažiau problemų, kaip atlaso medžiagos rinkimo programos sudarymas ir medžiagos rinkimas. Dėl to atlaso rengimo klausimams apsvarstyti Lietuvių kalbos ir literatūros institutas 1968 m. spalio mėn 31. d. suorganizavo pasitarimą, kuriame taip pat dalyvavo Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto ir Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto lietuvių kalbos katedrų dėstytojai bei kai kurių kitų įstaigų filologai. Pasitarimą atidaręs instituto direktorius akademikas K. Korsakas pažymėjo, kad atlaso parengimas ir išleidimas yra vienas svarbiausių ir neatidėliotinių lietuvių kalbininkų uždavinių.

Pasitarime buvo apsvarstytas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos sektoriaus darbuotojų E. Grinaveckienės, A. Jonaitytės, K. Morikūno ir A. Vidugirio sudarytas atlaso projekto ir kartografavimo instrukcijos projektas. Šiame projekte stengtasi išryškinti svarbesnius atlaso rengimo spaudai klausimus: jo tikslą, struktūrą, apimtį, žemėlapių kartografavimo ir komentarų rašymo principus

Aptariant atlaso tikslą, buvo akcentuojama, kad jis turi parodyti būdingiausių fonetikos, morfologijos, sintaksės ir leksikos reiškinių įvairavimą dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse. Senųjų raštų tarminiai duomenys jame kartografuojami nebus (tiktai dabartinių tarmių duomenimis remiantis sudaryta ir atlaso kartoteka).

Atlaso pagrindą sudarys lingvistiniai žemėlapiai ir jų komentarai. Žemėlapių numatoma duoti apie 350. Atlasas bus išleistas keturiomis dalimis. Kiekviena atlaso dalis bus skirta vienai kalbos sričiai: I – leksikai, II – fonetikai, III – morfologijai ir IV – sintaksei. Pirmoji dalis bus parengta 1971 m.

Vienas iš svarbiausių ir sudėtingiausių klausimų, kuris kyla, rengiant lingvistinius atlasus, yra kartografuojamųjų duomenų pateikimo būdas. Todėl, sudarant Lietuvių kalbos atlaso kartografavimo instrukcijos projektą, buvo stengtasi atsižvelgti ir į kitų tautų kalbininkų (rusų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų, bulgarų, rumunų, vokiečių, prancūzų ir kt.) patyrimą lingvistinės geografijos srityje. Daugelis jau išleistų atlasų vis dažniau susilaukia, atrodo, pagrįstos kritikos, kad juose pateikiama palyginti labai mažai teapdorota medžiaga, paprastai – vien nuogi faktai. Dėl to šie atlasai dažniausiai neturi ir didesnio populiarumo, nes juose paskelbtus duomenis „skaito“ tik labai nedidelis kalbininkų būrys, o kitų mokslo sričių specialistai (pvz., istorikai) bei kalbos praktikos klausimais besidominti visuomenė išleistaisiais lingvistiniais atlasais, galima sakyti, nepasinaudoja. Norint nors dalies tų trūkumų išvengti, Lietuvių kalbos atlase visus kartografuojamuosius duomenis numatoma diferencijuoti, kad jame, be kalbininkų specialistų, kiek galima daugiau medžiagos bei aiškios informacijos rastų ir platesnioji visuomenė. Tas diferencijavimas, visų pirma, bus pagrįstas kartografuojamųjų duomenų tarpusavio ryšio atskleidimu. Sakysim, kartografuojant lek-

sikos medžiagą, susiduriama su to paties objekto skirtingų šaknų pavadinimais ir įvairiomis tą pačią šaknį turinčiomis pavadinimų formomis. Iš kelių tos pačios šaknies formų viena (pagal paplitimą, santykį su literatūrinės kalbos norma ar pan.) laikoma pagrindine, o kitos – jos variantais. Tą patį objektą reiškiančios kelios skirtingų šaknų pagrindinės formos viena kitos atžvilgiu yra ekvivalentai. Pagrindinių formų (ekvivalentų) artimesnis ar tolimesnis ryšys su jų variantais parodomas ir grafiškai (atlaso žemėlapyje parenkant atitinkamus ženklus). Antra, kartografuojamųjų duomenų diferencijavimas remsis jų santykio su literatūrinės kalbos norma išryškinimu: skirtingu grafiniu būdu bus parodytas su šia norma sutampančių ir su ja nesutampančių formų geografinis paplitimas. Taigi jau iš pačių atlaso žemėlapių bus akivaizdžiai matyti, kas lietuvių literatūrinėje

kalboje vartotina ir kas nevertotina, kiek atskiros tarmės prisideda prie literatūrinės kalbos turtinimo, kuo nuo literatūrinės kalbos skiriasi jai pamatą davusi vadinamoji vakarų aukštaičių pietinė tarmė ir t. t. Be to, kartografuojant leksikos medžiagą, iš kitų pagindinių formų bei jų variantų numatoma išskirti skolinius ir hibridus. Tai akivaizdžiau parodys kai kuriuos lietuvių kalbos kontaktų su kitomis kalbomis rezultatus.

Šiais ir kitais Lietuvių kalbos atlaso rengimo klausimais diskusijose kalbėjo ir nemaža reikšmingų pastabų bei pasiūlymų pateikė Vilniaus aukštųjų mokyklų kalbininkai: filol. m. dr. Z. Zinkevičius, doc. E. Mikalauskaitė, filol. m. kand. A. Girdenis, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojai: Žodynų sektoriaus vadovas filol. m. kand. J. Kruopas, filol. m. kand. J. Senkus, V. Vitkauskas ir kt.

K. Morkūnas